

РЕЦЕНЗІЇ

Олександр Тихомиров

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної асоціації порівняльного права,
провідний науковий співробітник відділу організації
наукових досліджень та захисту інформації
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)
tihomirov10@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ*

Історія порівняльного правознавства досліджувалася багатьма авторами, але здебільшого на рівні окремих наукових статей або розділів монографій у контексті вирішення інших проблем порівняльного правознавства. Увага вчених спрямовувалася та спрямовується переважно на еволюцію порівняльного правознавства у його різних інтерпретаціях, методологію і досвід їх здійснення тощо, тоді як виникненню теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, їх становлення саме як наукових розвідок приділялося набагато менше уваги, що багато в чому й зумовлює актуальність та наукову цінність рецензованої монографії.

Видання складається зі вступу, чотирьох частин, що поділяються на десять розділів, післямови та висновків, у яких послідовно описано результати осмислення автором історіографічних і теоретико-методологічних основ пізнання теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст., передумов і контексту їх становлення, виникнення та трансформації основних ідей стосовно порівняння в юридичних науках, а також теоретичних та історичних аспектів формування порівняльно-наукової картини світу.

У вступі (с. 7–14) автор подає “панораму” плюралізму наукових позицій учених до розуміння природи порівняльного правознавства, його статусу, призначення, співвідношення з іншими юридичними та соціально-гуманітарними дисциплінами. Аналізуються наукові дискусії

* Рецензія на монографію: А Кресин, *Становление теоретических оснований сравнительно-правовых исследований во второй половине XVII – первой трети XIX века: компаративная концептуализация: монография* (Институт государства и права им В М Корецкого НАН Украины; Фенікс 2018).

з зазначеної проблематики, що відбувалися під егідою ЮНЕСКО, на конгресах Міжнародної академії порівняльного права, обґрунтовуються хронологічні межі дослідження та доцільність обраної автором структури монографії.

Частина перша “Історіографічні й теоретико-методологічні основи осмислення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.” містить три розділи, які присвячені історіографії пізнання еволюції порівняльно-правових досліджень, аналізу наукових підходів до періодизації їх історії, осмисленню об’єктної та предметної сфер дослідження, а також його методології.

У частині другій “Передумови і контекст становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень” описано результати авторського осмислення ідей дуалізму природного та позитивного права в епохи Реформації та Просвітництва, поглиблення кризи природного права і формування як позитивістського праворозуміння, так і доктрини національного права. Передумови становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у монографії розглядаються, перш за все, через зіставлення ідей природного і позитивного права, трансформацію їх значення для юридичного пізнання (с. 145–162), що призвело, з одного боку, до кризи та звуження сфери впливу ідей природного права, а з другого – до розвитку позитивного праворозуміння, поступового визнання позитивного права домінуючим об’єктом юридичних досліджень (с. 163–193). Подальше розгортання трансформації позитивного праворозуміння та трансформації позитивного права як предметної сфери юридичних наук здійснюється автором на тлі аналізу процесів соціалізації права й формування таких соціальних суб’єктів, як суспільство, держава, нація, ідей автономізації соціального буття М. Лютера і Н. Макіавеллі (с. 202–218), визначення суспільства як соціального окремого (с. 219–245), суспільного договору (с. 246–264), ідей нації та національного правопорядку (с. 264–272). У монографії обґрунтовується, що саме сприйняття соціальності та територіальності держав і національного права сприяло формуванню правової карти світу, зумовило необхідність і доцільність порівняльного пізнання національного права, вплинуло на трансформацію міжнародного права та його доктрин (с. 272–288).

У частині третій “Гене́за теоретичних засад порівняння в юридичних науках” автор зупиняється на таких проблемах: становлення і розвиток компаративного підходу в науках про людину та юридичній науці; визначення цілей порівняння у правознавстві; його роль у формуван-

ні загального вчення про право; виокремлення порівняльно-правових наукових дисциплін як автономних. Звернення до осмислення стану розвитку тогочасних соціально-гуманітарних наук (с. 294–347) підводить вченого до висновків щодо певної втрати значення для них метафізичності, трансцендентності, всегальності й, навпаки, домінування емпіричності в їх методології та предметі, внаслідок чого основами наукових досліджень стають визнання різноманіття буття та порівняння як способу його пізнання, ідеї історичної змінюваності, науковий опис та зіставлення його результатів за єдиними критеріями, їх класифікація. У цих умовах, в одних випадках, порівняння і порівняльне знання стають основою універсалізації предмета науки загалом, а в інших – сприяють становленню в межах певних наук відносно автономних порівняльних наукових дисциплін, зокрема, в юридичній науці – порівняльно-правових (с. 368–369). Такий авторський підхід дав змогу сформулювати та обґрунтувати фундаментальний висновок про те, що в цих умовах “основним інструментом конструювання правової картини світу та нової юридичної науки для її пізнання став порівняльний підхід. Нова юридична наука, в єдності її об’єкта, предмета та методології, зародилась як виразно компаративістська, що значною мірою було також концентрованим і сутнісним вираженням її соціального та позитивістського характеру” (с. 426).

Непересічне компаративне забарвлення має частина четверта “Порівняльно-правова наукова картина світу”, в якій розкривається співвідношення загального, особливого та окремого в праві на основі авторської інтерпретації соціально-вольової та органічної теорій національного права, своєрідності останнього, пошуків загального як через змістовну подібність національних правопорядків, так і внутрішній та зовнішній діалог національних правопорядків, запозичення в праві, побудови в результаті виявлення особливого в праві, розробки класифікацій правових систем, власне, порівняльно-правової наукової картини світу (с. 429–578).

Значення та перспективи теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, особливості розвитку вітчизняного порівняльного правознавства розкриваються у частині “Питання подальшого розвитку теоретичних засад порівняльно-правових досліджень (замість післямови)” у контексті виникнення, становлення ідей та інституціоналізації вітчизняного порівняльного правознавства, модернізації теоретичних засад порівняльно-правових досліджень та їх концептуалізацій у ХХ – на початку ХХІ ст., трансформації функціонального, культуроцентричного, аксіологічного, цивілізаційного підходів тощо (с. 579–610).

Завершується монографія загальними висновками, в яких у концентрованому вигляді подано основні положення, що розкривають результати авторської концептуалізації компаративного осмислення становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. і сучасних перспектив їх розвитку.

Зважаючи на високий науковий рівень здійсненого автором дослідження, обґрунтованість його результатів, доцільно звернути увагу на наявність у монографії деяких дискусійних положень, які можуть слугувати підґрунтям для подальшої наукової дискусії з проблематики монографії. Так, залишає поле для роздумів використання в дослідженні такої наукової конструкції, як порівняльно-правова наукова картина світу, яка використана автором для відображення результатів порівняльно-правового осмислення правової реальності через окреме, загальне, особливе в праві та класифікацію національних правопорядків (частина четверта), її співвідношення з правовою картою світу, яка теж базується на цій класифікації. Або порівняно з оригінальним та обґрунтованим висвітленням у монографії проблем окремого та загального у праві (розділи 8 та 9) дещо обмеженим виглядає розкриття особливого у праві у розділі 10, в якому розглянуто переважно класифікації національних правових систем. Проте можна допустити, що автор ці та інші подібні проблеми свідомо не розглядав, оскільки вони не змінюють змістовність і достатність положень та висновків авторської концепції, а лише надають їм додаткових відтінків.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що новаторського та фундаментального характеру монографії О. Кресіна надають: описання результатів вибору, обґрунтування та деталізації об'єкта й предмета дослідження в окремих спеціальних розділах монографії, адекватне визначення його хронологічних і географічних меж, зокрема не тільки в астрономічному (за століттями), а й у соціальному (за епохами) та науковому вимірах як донаукового й наукового періодів, або передумов, виникнення і становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень та перших проявів їх інституціоналізації; вибір як предмета дослідження саме теоретичних основ порівняльно-правових досліджень, виникнення і становлення яких розглядається в діалектиці дедуктивного (виокремлення з філософії) й індуктивного (як узагальнення практики здійснення досліджень та їх подальша теоретизація) шляхів їх генезису; застосування компаративного підходу до вивчення генезису цих теоретичних основ, побудови, власне, самого дослідження та опису його результатів через загальне, особливе й окреме, що, знову

ж таки, є новелою, оскільки як не парадоксально, але у порівняльному правознавстві, що базується на порівняльно-правовому методі, до його дослідження цей метод у такому обсязі досі не застосовувався; персоналістський спосіб дослідження та описання його результатів, який властивий саме історії політичних і правових учень, що обумовлено предметом цієї наукової дисципліни (вчення), але привертає увагу й інше, що погляди тих чи інших автором розглядаються як прояви певних тенденцій, співвідносяться з масивом відповідних досліджень, показується їхній взаємозв'язок; адекватний як історії політичних і правових учень, так й історії та теорії порівняльного правознавства спосіб опису результатів дослідження, оскільки автор не нав'язує свої точки зору і не приписує її поглядам мислителів і вчених того часу, а досліджує певний (порівняно з іншими дослідженнями – майже максимально можливий для сучасного вченого) і доступний для українського дослідника масив публікацій, аналізує його і на цій основі будує свої узагальнення, що вплинуло на формулювання авторської позиції переважно як висновків до підрозділів, розділів і монографії загалом. Такий підхід дає можливість читачу спочатку скласти свою думку, а потім вже зіставити з висновками автора, оцінити їх новизну, достовірність й обґрунтованість; звернення до проблем філософії та філософії права: саме тому періоду було притаманне відокремлення від філософії як єдиної форми раціонального пізнання та виникнення різних напрямів наукових досліджень, зокрема й правових, які тим часом об'єктивно мали на собі філософське “забарвлення”; акцент саме на теоретичних засадах як домінуючих ідеях розуміння, організації та здійснення порівняльно-правових досліджень, що сприяє розвитку історії політичних і правових учень, загальної теорії права, порівняльного правознавства в площині еволюції компаративного осмислення окремих сфер їх досліджень, у межах яких формуються конкретні емпірично зумовлені теоретико-правові узагальнення; джерельна база дослідження, яка заслуговує глибокої поваги й охоплює не тільки всі відомі вітчизняним ученим джерела, а й, що дуже важливо, нові праці зарубіжних та українських авторів, що не перекладалися, або з огляду на ті чи інші причини забуті сучасними дослідниками – як вітчизняними, так і зарубіжними.

Монографія О. Кресіна як за фундаментальністю та комплексністю, так і за обсягом, не має аналогів на пострадянському і постсоціалістичному просторі (це можна стверджувати напевно), а в європейській науці – щонайменше подібні дослідження поки що невідомі вітчизняним ученим. Видається, що монографії в контексті всіх праць автора дає надію,

що вона є першою частиною майбутньої фундаментальної праці з історії ідей порівняльного правознавства та їх компаративного бачення.

Не має сумнівів, що видання буде цікавим для компаративістів, істориків і теоретиків держави й права, фахівців інших галузей знань – політологів, психологів, соціологів тощо, а також науково та інноваційно налаштованих аспірантів, магістрантів, студентів.

Кресин А. В. Становление теоретических оснований сравнительно-правовых исследований во второй половине XVIII – первой трети XIX века: компаративная концептуализация : монография / Киев : Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины. – Одесса : “Фенікс”, 2018. – 678 с.

В книге на основе переосмысления известных и введения в научный оборот многих неизвестных источников впервые комплексно рассмотрены предпосылки, контекст появления и генезис теоретических оснований сравнительно-правовых исследований, а также их ранней институционализации. Среди предпосылок становления теоретических оснований сравнительно-правовых исследований автор выделил формирование предмета и объектов юридических наук. То, что из предмета правоведения к началу XIX в. исчезло естественное право как собственно право, а позитивное право стало рассматриваться как самодостаточное, впервые придало смысл сравнительно-правовым исследованиям, а определение национальных правовых порядков как единицы правового развития дало этим исследованиям цель – познание и совершенствование национального права. Предпосылкой становления теоретических оснований сравнительно-правовых исследований стало и развитие сравнительного подхода в науках о человеке, но в контексте данного исследования оно взято в “снятом” виде: двойная идентичность сравнительного знания как основы развития наук и одновременно основания формирования в их пределах сравнительных дисциплин, а также накопление критической массы синкретического политико-экономико-историко-правового знания в рамках всеобщей истории, камералистики и сравнительного государственоведения (сравнительной статистики).

Автор доказывает, что в связи с выделением и одновременно интеграцией юридической науки во второй половине XVIII – начале XIX в. произошли дифференциация упомянутого синкретического знания и формирование учения о сравнении в праве, его целях, роли как основы общего учения о праве и возможности выделения сравнительно-правовых научных дисциплин. Результатом осмысления сравнительно-правового знания стало формирование в указанный период компаративистской научной картины мира – учения о национальном праве, его своеобразных и всеобщих элементах, взаимодействии национальных правовых порядков, имманентности и процессуальности всеобщего, характеристиках особенного в правовом развитии. Такая картина мира, в свою очередь, стала основанием для классификации правовых порядков и формирования правовой карты мира.

Для научных работников, преподавателей юридических факультетов, аспирантов, всех, кто интересуется историей юридических наук. Книга представляет собой перевод украинского издания 2017 г.

